

ILLIK PÉTER

A SZENT KORONA-ESZME 200 ÉVE A HAZAI KÖZOKTATÁSBAN¹

KIVONAT: Illik Péter tanulmánya a Szent Korona-eszme jelenlétét és formálódását vizsgálja a hazai közoktatásban a 19. századtól napjainkig. Elemzésének forrásanyaga a hazai tankönyvek és az Adt Arcanum Plus adatbázisban található iskolai értesítők korpusza. A tanulmány egy tananyagtartalmi vizsgálat, amely nem foglalkozik a szövegek külső jogi szabályozóival és a közoktatási rendszer változásaival. Célkitűzése az, hogy bemutassa, hogy a különböző történeti korszakokban (1867 előtt, Dualizmus, Horthy-korszak, szocializmus, 1989 után) miként változott a Szent Korona-eszméről alkotott narratíva. A tanulmány egyik – a kutatás során igazolódott – előfeltevése az volt, hogy a szocialista korszak oktatásában (1945–1989) nincs, vagy csak a korábbiaktól jelentősen eltérő kontextusban van jelen a Szent Korona-eszme.

KULCSSZAVAK: Szent Korona-eszme, oktatás, tankönyvek, iskolai értesítők, ideológia

---

1 Köszönettel tartozom a kutatási téma felvetéséért Prof. Dr. Kásler Miklósnak, valamint a munka során nyújtott segítségéért Szabó Károlynak, az OPKM munkatársának.

PÉTER ILLIK

THE IDEA OF THE HOLY CROWN IN HUNGARIAN PUBLIC EDUCATION FROM THE 19TH CENTURY TO THE PRESENT

ABSTRACT: Péter Illik's study examines the presence and formation of the idea of the Holy Crown in Hungarian public education from the 19th century to the present. The source material for his analysis is the corpus of Hungarian textbooks and school yearbooks in the Adt Arcanum Plus database. The study is a curriculum content analysis, which does not deal with the external legal regulation of texts and changes in the public education system. Its aim is to show how the narrative of the Holy Crown has changed in different historical periods (pre-1867, Dualism, Horthy era, socialism, after 1989). One of the fundamental assumptions of the study was that in the education of the socialist era (1945–1989), the idea of the Holy Crown was absent or was present in a context that is significantly different from the previous ones.

KEYWORDS: Holy Crown idea, education, textbooks, yearbooks, ideology

Bevezetés²

A Szent Korona-eszme a legújabb hazai középiskolai tankönyvekben egy teljes leckét (háttérolvasmány) kapott, amelyre a korábbiakban lényegében nem volt példa.³ Ebben a következő leírás szerepel: „A XIII. századra az uralkodó és a korona fogalma szétvált. Megjelent a korona iránti hűség, s a 'korona joga' elválk az éppen uralkodó király személyétől. Nem véletlen, hogy a XIII. században jelentkezett egyre gyakrabban a Szent Korona megjelölés, ami arra a felfogásra utal, hogy a kortársak a korona eredetét Szent István korára vezették vissza, ami a magyar koronaeszme egyik sajátosságára, a konkrét tárgyhoz való kötődésre utal. Ezzel párhuzamosan, ahogy a világi előkelők részesei lettek a hatalomnak, az országnak, úgy kezdték a korona alatt a királyt és a királyi tanácsban képviselt országnagyokat érteni. A XIV. században már a király és a Szent Korona együtt jelentették a Magyar Királyságot, vagyis a magyar államot. [...]”⁴ Kialakulását pedig a tankönyv alapvetően Luxemburgi Zsigmond uralmára vezeti vissza: „A hatalomról vallott felfogásban nagy változás történt, illetve jelentős folyamat vált nyilvánvalóvá 1401-ben, amikor a bárók Siklós várában rövid időre fogságba vetették Zsigmond királyt. A királyt elfogó bárók a 'Szent Korona joghatóságának felhatalmazásából' irányították az országot, vagyis gyakorolták a királyi felségjogokat. Miután az uralkodó kiegyezett a bárókkal, visszanyerte felségjogait, de egyértelmű lett, hogy a korona nemcsak a királyt, hanem a vele együttműködő bárókat is jelenti. Ez a Szent Korona-tan kialakulását jelezte. A XV. században, az egymást váltó dinasztiák korában – az európai fejlődéssel párhuzamosan – a Szent Korona jelentősége tovább nőtt. Jól jelzik ezt az események, melyekben a király mellett már rendszeresen ott szerepel a Szent

2 A Magyarságkutató Intézet egyik kiemelt kutatási területe a Szent Korona-eszme, amelynek kapcsán az intézet számos konferenciát és kerekasztal-beszélgetést szervezett fennállása során. Az intézet tiszteletbeli elnöke, Prof. Dr. Kásler Miklós minisztersége alatt (2018-tól 2022-ig az Emberi Erőforrások Minisztériumának minisztere) készültek a NAT 2020-nak megfelelő általános és középiskolai tankönyvek.

3 Száray-Szabados 2020, 153.

4 Uo.

Korona. Megerősítette a korona különálló hatalmáról vallott elgondolásokat a XV. században a rendiség és a szabad királyválasztás kialakulása. Az I. (Jagelló) Ulászlót 1440-ben megválasztó rendek oklevelükben kijelentették, hogy a koronázás az országglakosok akaratától függ. Ez nagy változást jelent, a korona most már nemcsak a királyt és a bárókat, hanem az országglakosokat, vagyis az ország rendjeit jelenti. Ez a Szent Korona-tan lényege. A Szent Korona-tan eszméje mutatja a nemesség belépését az ország irányításába. 1440-ben Albert király özvegyének, Erzsébet királynénak a komornája, Kottanner Jánosné ellopta a Szent Koronát. Ekkor a rendek, mint a korona (az ország) hatalmának forrásai, a koronához fűződő tartalmat egy új koronára ruházták át. Az uralkodó személyétől elvonatkoztatott, az országot jelképező korona nevében irányította az országot kormányzósága idején Hunyadi János.⁵ Ez a tankönyvi szöveg két szempontból is a jelen vizsgálat viszonypontja: (1) nem annyira tartalmi szempont, de jelen tanulmány következetesen szinonimaként kezeli a „Szent Korona-tan” és „Szent Korona-eszme” kifejezéseket, és ezt a helyesírási formát alkalmazza, kivéve az idézetekben, amelyben látható lesz a kifejezések változatos használata és helyesírása. (2) A tananyagtartalom vizsgálatakor szintén látszani fog, hogy ehhez a 2020. évi modern megközelítéshez képest (és vice versa) mit tartalmaznak a korábbi korszakok tankönyvei. Emellett azt is fontos kiemelni, hogy a NAT 2020-as tankönyvekben meglehetősen nagy terjedelmet szenteltek a témának (ld. fent), ezért azt is meg lehet figyelni, hogy ez a lecke-hossz miként változott. Érdekes még egy külső viszonypontot is figyelembe venni, mégpedig azt, hogy a modern hazai történettudomány miként értelmezi a Szent Korona-eszme megjelenését. Az egyetemi tankönyvként is használt szakkönyv⁶ szintén Zsigmond 1401. évi fogságától számítja a Szent Korona-eszme kezdeteit, amikor „A hatalmat a főpapok és bárók tanácsa vette át, nem Zsigmond, hanem az immár uratlannak nyilvánított ’szent korona’ nevében.”⁷ Tehát a NAT 2020 szerinti tankönyvek (az általam idézett és a többi is, amely

5 Uo. 154–155.

6 Engel–Kristó–Kubinyi 1998.

7 Uo. 133.

hozzávetőlegesen ugyanezt tartalmazza) megfelelnek a modern történettudomány álláspontjának.

Jelen tanulmány módszertani és elméleti kereteit a szerző korábban megjelent tanulmányaiban már rögzített elméleti-módszertani eljárások adják.⁸ Jelen írás egy tananyagtartalmi elemzés, amely a hazai közép- és általános iskolai tankönyvek, valamint iskolai értesítőkből található szövegtípusokban vizsgálja a Szent Korona-eszme megjelenését, értelmezését. A vizsgálat célja az, hogy bemutassa, miként jelenik meg ez az eszme a különböző hazai történeti korszakok köznevelési rendszereiben, azt feltételezve, hogy az említett szövegtípusok ezt tükrözik. A kutatás kezdetekor a szerző (1) alaphipotézise az volt, hogy az 1945 előtti korszakban a Szent Korona-eszme valamilyen módon megjelenik a tankönyvekben, a szocialista korszakban kikerül a köznevelési recepcióból, majd 1989 után esetlegesen, nem egységesen, egyes tankönyvi szövegekbe visszatér, míg a Szent Korona-eszme tankönyvi jelenlétét a 2020 utáni tankönyvi szövegek „rehabilitálják” teljes egészében. Ennélfogva, azt is feltételeztem, (2) hogy főként az 1945 előtti tankönyvi szövegek lesznek összevethetőek a 2020 után készült szövegekkel. Itt lehet a narratíva változásait markánsan kimutatni. (3) A NAT 2020 szerint új tankönyvek tartalmának megfelelően azt is vártam, hogy a korábbi tankönyvek is Luxemburgi Zsigmond 1401.évi fogsága kapcsán írják a Szent Korona-eszme kialakulásáról. Előljáróban megemlítendő, hogy meglepő módon az 1945 előtti történelem tankönyvekben Luxemburgi Zsigmond fogságának leírásakor általában véve nem találtam utalást a Szent Korona-jegyében megszülető bárói uralomra, ellenben Nagy Lajos 1351. évi törvényei kapcsán igen. (4) Végezetül pedig az is az alaphipotézisek közé tartozott, hogy az iskolai értesítők 1945 előtti szövegeiben erősen jelen van a Szent Korona-eszme, ami alapján megkövethető a kijelentés, hogy az iskolák mindennapi életének szerve része volt a Szent Korona-tan.

---

8 Vö. Horváth-Lugossy-Illik 2022.; Illik 2019; Illik 2021; Illik 2022; Illik 2024.

A vizsgált tankönyvek száma korszakok szerint

Tankönyvek 1867 előtt

A 1867 előtti tankönyvek közül tizenegy darabot tekintettem át.⁹ Ezekben a Szent Korona-eszme leírását nem találtam. A későbbi tankönyvekhez képest az is eltérő volt, hogy Nagy Lajos uralmának leírásakor Budai 1811-bem kiadott tankönyve volt a legrészletesebb, de ő is a nemesek egy és ugyanazon szabadságairól írt, nem vitte ezt a gondolatot tovább a Szent Korona teste-elmélet irányába.¹⁰ Számos tankönyv pedig lényegében semmilyen részletet nem írt Nagy Lajos törvényeiről (sem).¹¹ Ennek két fő oka lehet: (1) ezek általában rövid ki kötetek, amelyek főként az uralkodók sorrendjében haladnak, (2) továbbá főként Lajos hadjáratairól írtak. Továbbá van köztük több olyan is, amely általában véve nem is használja a Szent korona kifejezést.¹²

A dualizmus tankönyvei

Ezen korszak tankönyvei közül tizenöt középiskolai és öt – a mai általános iskolának megfelelő – elemi, népiskolai tankönyvet¹³ néztem meg. Utóbbiak közül a Szent Korona-eszme egyikben sem szerepelt. A vizsgált tizenöt középiskolai kötetből tizenegyben nem szerepel a Szent Korona-tan.¹⁴

9 Budai 1811.; Spányik 1833.; Péczely 1837.; Schirhuber 1837.; Horváth 1843.; Bedeő 1843.; Dierner 1846.; Ladányi 1861.; Frankl 1863.; Batizfalvi 1863., Környei 1864.

10 Budai 1811, 217–219.

11 Spányik 1833., Schirhuber 1837.; Péczely 1837.; Horváth 1843.; Bedeő 1843.

12 Budai 1811.; Spányik 1833.; Péczely 1837.; Bedeő 1843.; Dierner 1846.; Ladányi 1861.

13 Kiss 1882.; Mayer 1882., Gaal [1891.]; Sebestyén 1904.; Györffy 1912.

14 Török 1887., Ladányi 1889., Horváth 1890., Gaal–Helmár 1892.; Baróti–Csánky 1896.; Varga 1897.; Csuday 1897.; Király 1897.; Komárik [1899.]; Szigethy 1900.; Angyal 1901.; Ujházy 1903.

Ugyanakkor Mangold Lajos kötete egy külön alfejezetet szentelt A szent korona testéről szóló tanok címen. Itt leszögezte, hogy az Árpád-kor kezdetén a Szent Korona alatt magát a koronát és a koronázási jelvényeket értették, ellenben a 13. századtól a királyi hatalom jelképévé vált, amelyben a három nemesi rend is jelen van, és ők alkotják a Szent Korona testét a királlyal együtt.¹⁵ Komárik István tankönyve egy rövid mondatot szánt a Szent Korona-eszméire, amely szerint a három földbirtokos rend alkotja a Szent Korona testét a királlyal.¹⁶ Marczali Henrik ugyanezt állapította meg kötetében.¹⁷ Végezetül pedig Andor József szintén egy mondatban írt a Szent Korona-eszméről, de azt összekötötte a háramlási joggal: „[...] a nemesi birtok az egyenes ág kihalásával az oldalágra száll, s az oldalág kihaltával a szent koronára.”¹⁸

A Horthy-korszak tankönyvei

Kilenc darab középiskolai tankönyvet tekintettem át ebből a korszakból, ezek közül ötben találtam meg a Szent Korona-eszmét.¹⁹ Takáts György kötete a Szent Korona-eszmét az ősiség kapcsán tárgyalja, „A királyt és a nemzetet együttvéve a szent korona testének nevezték és alapelvevé vált, hogy törvényt csak a szent korona egész testének jelenlétében lehet hozni [...] Az ősiség tehát a nemesség közjogi állását jelentékenyen emeli.”²⁰

Madai Pál könyvében „Az ősiséggel kapcsolatban fejlődött ki a nemzetnek az a felfogása, hogy a szent korona nem csak koronázási jelvény, hanem a nemzet és a király minden hatalmának és birtokának megszemélyesítője, jelképe. A szent korona tehát együtt képviseli a királyt és nemzetet; a király a feje, a nemesség pedig annak tagja. A szent korona tagjai birtokuk nagysága szerint három országos rendre oszlottak, úgymint főpapok, főnemesek és köznemesek rendjére. Erős felfogássá vált az is, hogy törvényeket csak a szent korona egész testének, vagyis

15 Mangold 1883, 35–36.

16 Komárik [1899,] 60.

17 Marczali 1904, 64.

18 Andor 1904, 57.

19 Ember 1926.; Jászai [1926.]; Erdélyi 1931.; Balogh 1942.

20 Takáts 1920, 60.

a királynak és az országos rendeknek jelenlétében a rendi országgyűlésen lehet hozni. Ezen rendi alkotmány szerint élt nemzetünk egészen 1848-ig.”²¹ Ujházy László szintén az ősiség kapcsán ismerteti a Szent Korona-eszmét, azt IV. Béláig visszavezetve. Annyival mond többet, mint Madai, hogy a „Szent koronának ez a közjogi szereplése különbözteti meg az Anjouk hűbéres színezetű államszervezetét a nyugati hűbérállamok berendezésétől. Mert amíg nyugaton mindenki közvetlen hűbérurának van alárendelve, nálunk a szent korona viselőjének hatalma kiterjedt a nemzet összes szabad tagjaira. [...] Amíg végül a hűbérállamban a jogok és kötelességek mértékét magánjogi természetű szerződés állapítja meg, nálunk mindezeket köztörvény szabályozza. A királyság helyébe tehát a szent korona, közjogi szereplése helyébe az állam lépett.”²²

Domanovszky Sándor is az Anjouk köré szervezi a Szent korona-eszme definiálását: „A hűbéri rendszer következményeként fejlődött ki a szent korona tana. Károly Róbertet háromszor koronázták meg, de csak a harmadik, a szent koronával történt megkoronázása volt föltétlenül törvényes színezetű. A szent korona már IV. Béla óta szerepelt a királyi hatalom kifejezőjeként, s lassan több lett, mint pusztán jelvény. Minthogy a szent koronát a király csak a nemzettől kapta, benne a király és a nemzet összeműködése jutott kifejezésre az ország kormányzásában. Ezzel együtt fejlődött a szent korona testének fogalma, amely alatt a törvényhozásban, tehát az ország ügyeinek vezetésében résztvevő összes rendeket: akkor a főpapi, főúri és nemesi rendet a királlyal együtt értették. A törvények hozatalához ettől az időtől kezdve a szent korona egész testének hozzájárulását kívánták meg.”²³

A Marczinkó-féle tankönyv Nagy Lajos uralma kapcsán külön a Szentkorona tana c. fejezet alatt tárgyalja a Szent Korona-eszmét. Egyébiránt azon kevés tankönyv közé tartozik, amelyik leírja, hogy Nagy Lajos álruhában látogatta a népet, ezen „toposz” kerül elő és híresül el Mátyás uralkodása kapcsán is. „A szentkorona ettől kezdve [1351. ősiség] jelképezte a király és a nemzet összességét. Akinek birto-

21 Madai [1926,] 48.

22 Ujházy 1927, 88.

23 Domanovszky [1931,] 52.

ka volt, tagja a szentkoronának. [...] A szentkorona egész teste volt minden jognak forrása. A jobbágy és a városi polgár csak közvetve tartozott a szentkorona alá.”²⁴

A mai általános iskolaiaknak megfelelő tankönyvek közül négyet vizsgáltam.²⁵ Ezek közül egy írt a Szent Korona-eszméről Nagy Lajos 135. évi törvényeinek tárgyalásakor: „E [ősiség] szerint minden birtok a szent koronáé, és így minden földbirtokos a szent koronának részese, együttvéve pedig maga a nemzet. Tagjai tehát a nemzetnek csak a földbirtokosok: a főpapok, főnemesek és nemesek, ezért ezeket az ország rendjeinek nevezik, fejük pedig a király.”²⁶

A szocialista korszak

A korszak hat középiskolai²⁷ és négy általános iskolai tankönyve²⁸ közül természetesen egyikben sem szerepel a Szent Korona-eszme, azonban az érdekes, hogy mit raknak a helyére az 1351. évi törvények tárgyalásakor. Kosáry egyszerűen csak leírja az ősiség törvényét, mindenfajta értelmezés nélkül,²⁹ Benda a háramlási jog kapcsán megemlíti a Szent Korona kifejezést: „Csak a család teljes kihalásakor száll vissza az uralkodói hatalmat jelképező szent koronára.”³⁰ Varga rövid életű református tankönyve a Szent Korona-eszmét a nemesi társadalom jogi egysége kifejezéssel váltja ki.³¹ Karácsonyi Béla szintén inkább csak az ősiség leírására szorítkozik,³² míg Makkai és az Eperjessy–Benczédi-féle tankönyvek az egységes nemesi rend kialakulását

24 Marczinkó–Pálfi–Várady 1938, 46.

25 Novy 1925.; Keszler 1926.; Szügyi–Greiner 1936.; Szondy 1941.

26 Novy 1925, 43.

27 Kosáry 1945.; Benda 1945.; Varga 1946., Karácsonyi 1950.; Makkai 1963., Eperjessy–Benczédi 1967.

28 Elekes–Tóth 1947., Zsigmond–Heckenast–P. Zsigmond–Ravasz 1949.; Történelem tanárok munkaközössége 1965.; Balla 1981.

29 Kosáry 1945, 53.

30 Benda 1945, 38.

31 Varga 1946, 75.

32 Karácsonyi 1951, 56.

hangsúlyozzák.³³ Az általános iskolai tankönyvek pedig egységesen szöveggel vagy feladatokkal, de kifejezetten az ősiség tartalmi leírására szorítkoznak.

Kitekintés: 1989 után

Az 1989 és 2020 közötti középiskolai tankönyvek közül négy emblemikus darabot adatoltam itt.³⁴ Ezek egyikében sem jelent meg a Szent Korona-eszme. Szabó Péter tankönyve ugyanakkor azért is érdekes, mert ez az egyetlen, amely tényként rögzíti, hogy Luxemburgi Zsigmond bebörtönzésekor a bárói tanács a Szent Korona nevében kezdett kormányozni.³⁵ Az általam áttekintett, de itt már részleteiben nem adatolt sokféle 1989 utáni kötetben nem találtam nyomát a Szent Korona eszmének. Így megkockáztatható az a kijelentés, hogy a NAT 2020 szerint készült új generációs történelem tankönyvek hozták vissza a Szent Korona-eszmét (ekkor terjedelemben egyébként önmagában újszerűen) a történelem tankönyvek tartalmába.

A Szent Korona-eszme az iskolai értesítőkből

Az iskolai értesítők, mai megfogalmazásban évkönyvek betekintést engednek egy intézmény életébe. A tankönyvekkel ellentétben törvényileg nem szabályozott, vegyes tartalmú munkák, amelyekben helyet kaptak tanárok tanulmányai, ünnepi beszédek, különböző témájú beszámolók, szabályzatok, jelentések etc. Ezekkel kapcsolatba biztos elvárásom volt, hogy 1945-ig számos formában előfordul a Szent Korona-tan/eszme. Az Adt Arcanum Plus adatbázisban kereshető iskolai értesítő korpuszban szent korona eszme kifejezésre 727, szent korona tan keresőkifejezésre 1270 találat szerepelt. Az átfedésekkel, irreleváns találatokkal együtt is látható, hogy az iskolai értesítők gazdag forrása ezen eszme kutatásának. Az is látható, hogy 1945 után lényegében az értesítőkből, év-

33 Makkai 1963, 136.; Eperjessy–Benczédi 1967; 122.

34 Szabó 1996.; Ujváry 2001.; Csorba–Katona 2002.; Száray 2013.

35 Szabó 1996, 121.

könyvekben csak elvétve szerepel a téma, viszont akkor is eltérő értelmezésben. A fentiekből következik, hogy e helyütt csak néhány példát ragadok ki, de arra törekedtem, hogy valamiféle időrendet alakítsak ki, az iskola- és szövegtípusok eltérjenek, de elsősorban beszédekből válogattam, mivel ez utóbbiak bizonyosan elhangzottak, és természetükből fakadóan hatással lehettek a hallgatóság gondolkodására. Az alábbi példák azt is mutatják, hogy 1945-ig az iskolai élet és mentalitás szerves része volt a Szent Korona-eszme.

Egy viszonylag korai példa 1888-ból az alábbi igazgatói beszéd, amely egyé-
síti Ferenc József uralmának legitimációs szándékát, a jó uralkodás és a Szent
Korona-eszme definícióját, valamint a „klasszikus” himnusi alaptézist, a ma-
gyar történelem nehézségeit. „Igen, kedves fiatal barátaim, a korona is jelvény,
a hatalom, dicsőség és fölségiség jelvénye. A nemzet hatalma, egy évezred
dicsősége s a királyi méltóság sérthetetlen fensége: mindez benne foglaltatik
a korona eszméjében. Ezt tanúsítja a magyar nemzet viszontagságos, gyakran
gyászos, de ép annyiszor dicsőséges története; ezt bizonyítja magának a koro-
nának története is. [...] Vezérelni – és követni a vezért; uralkodni – és enge-
delmeskedni; őrködni – és bizalommal lenni: e tényezők kölcsönösen kiegé-
szítik egymást. Kiegészítik egymást a korona fogalmában s különösen Szent
István koronája ezredév szentelte eszméjében. Vagy azt hinnétek, hogy minden
korona rejti magában ezt a boldogító varázst? Vannak s főleg voltak koronák,
melyek csak uralmat, hatalmat, korlátlan úrkodást jelentenek. A magyar koro-
na mindig és minden időben a viszonyos összefüggést jelentő király és nemzet
között, az alkotmány erejénél s a királyi eskü szentségénél fogva. [...] Mi meg
fogjuk védni azt a koronát, melyben a haza és király eszméje összeforrott, azt
a koronát, melyet ősi jog és nemzeti kegyelet tett a király fejére.”³⁶

A 19. század végi ünnepély-összefoglaló jelentés egyértelműen Nagy Lajo-
sig vezeti vissza a Szent Korona-eszmét, ugyanúgy, ahogy a korszak tankönyvei.
Ez valamelyest eltér a legújabb a hazai középiskolai tankönyvektől, amelyek bár
megemlítik a Szent Korona-eszme gyökereit, főként Luxemburgi Zsigmondtól
eredeztetik azt. „Fia, Nagy Lajos, mindezeket továbbfejleszti s részben betetőzi.

36 Ney 1888, 30–34.

Behozza az ősiséget, mely a nemesség hatalmát 1848-ig biztosította, szerencsés hadjáratokat visel, megismerteti nemzetét az olasz renaissance-szal. [...] Idejében alakult ki a szent korona eszméje, mely szerint Szent István koronája, mint az összes hatalmak kifejezője, mint maga a király, szent és sérthetetlen. Innen van, hogy manapság is babonás tisztelettel vesszük körül.”³⁷

Alábbi szöveg egy középiskolai pályázati esszé bírálata, amelynek kulcsmozzanata a Szent Korona-eszme. „Mind a három közt legjobb az 1. sz. 'A haza minden előtt' jelisével ellátott pályamunka. Első része a belpolitikai alkotásokat, második része a Nagy Lajos hódító politikájának eredményeit tárja elénk. A belpolitikai alkotások az ősiséget, a szent korona tanát, banderiális hadrendszert, a jobbságot, a vármegyei intézmény jelentőségét, az igazságszolgáltatást, a városokat, céheket, ipart, kereskedelmet, a vallásos intézményeket, művészeteket, tudományt, irodalmat tárgyalják. A külpolitikai akciók között Dalmácia meghódítása, a balkáni törekvések s a lengyel unió domborodnak ki. Látnivaló, hogy ez a pályamunka a legtöbb oldalú, az anyag feldolgozásában legteljesebb. Sőt e tekintetben túlzásba is megyen, mikor a veszendőbe ment hódítások ismertetését részletezi. A részletekben legtökéletesebb a szent korona tanának és az igazságszolgáltatásnak fejtegetése. Szerkezete átgondolt és egységes alapeszméjű. Stílusa fejlett, előadása folyékony, tehát minden, a pályázattól várható feltétel tekintetében legkiválóbb értékű.”³⁸

1917-ben, az első világháború végéhez közeledve újabb ünnepi beszédbe bővül a Szent Korona-eszme jelentéstartalma, kiegészül az egyébiránt hagyományos gondolattal, a Nyugat és Magyarország szembenállásával. „Nagy és csodálatos erő és hatalom a szent koronáé. Idegen előtt érthetetlen, a magyar előtt szent és sérthetetlen. A szent korona megszemélyesítője az államhatalomnak, benne rejlik a királyság ereje. A szent koronához fűződik államiságunknak, a közhatalom fogalmának kifejlődése. Míg a királyság szilárd volt, s hatalmának anyagi és erkölcsi alapjait el nem tékozolta, szunnyadott a szent korona eszméje. Mihelyt azonban a hatalom, a pártviszályok s a birtokadományozások követ-

37 Iskolánk ezredévi ünnepe 1896, 14–15.

38 Jelentés 1908, 58.

keztében aláhanyatlott s a magyar társadalom a nyugatról beszivárgott hűbéri eszmék hatása következtében ezek szerint kezdett szétdarabolódni, mindegyre jobban kikristályosodik e tan s megőrzi hazánk és nemzetünk egységét, megóvja a hűbériség elfajulásától, de megóvja a személyes jellegű királyi hatalom kifejlődésétől is.”³⁹

1932-ben egy jogi előadásban a Szent Korona-eszme tanítása, mint a középiskolai jogi ismeretek oktatásának alapvető célja fogalmazódik meg: „Nagy jelentőségű a nemzeti nevelés szempontjából a Szent Korona tana, hiszen a magyar állami eszme a Szent Korona rendszerében testesül meg legszebben. A Szent Korona a nemzet megszemélyesítője. A főhatalom a Szent Korona egész testét illeti meg. Minden jog a Szent Koronából ered, minden talpalatnyi föld a Szent Korona tulajdona. »Mert amit közös vérrrel szereznek, abban mindnyájan részesedjenek«. A Szent Korona a nemzet hatalmának és méltóságának kifejezője, a haza iránti hűség, a Szent Korona iránti hűség, a haza megsértése, a Szent Korona sérelme. A Szent Korona elmélete szerint az alkotmányosság, a nemzet és állam azonossága, a politikai szabadság, a közhatalomnak az államfő és a nemzet közt való megosztottsága. A Szent Korona nálunk eszmény, maga az élő alkotmányosság. Fontos a közjogban az állampolgárságra vonatkozó rész, a nemzeti közéletben való tudatos részvétel, az állampolgári feladatok, jogok és kötelezettségek teljesítése szempontjából.”⁴⁰

Többször utaltam rá, hogy míg a legújabb történelem tankönyvek Zsigmondnál hozzák be a Szent Korona-eszme definiálását, addig a korábbiak ezt már az Anjouknál megteszik. Erre jó példa egy részletes óraterv 1936-ból, ami egyben a történelemtanítás korabeli módszertanába és a tananyagtartalom részleteibe is betekintést enged: „Történelem VIII. osztály. Tanár: Erdélyi Pál dr. Számonkérés (20 perc). Tárgy: A királyi hatalom újjászervezése hűbéri alapon. Kérdések (10 perc): 1. Milyen állapotok voltak hazánkban az Árpádház kialakulásakor? 2. Hogyan oldódott meg a trónkérdés s hogyan történt Károly Róbert megválasztása? 3. Kik voltak a legnagyobb oligarchák és hogy törte le

39 Miklós 1917, 11.

40 Hamvasy 1932, 15.

őket Károly Róbert? 4. Mi a különbség a nyugati és a magyar hűbériség között? 5. Mi a banderiális hadrendszer lényege s mi volt annak a biztosítéka (ősiség)? Mi a szent korona tana? A tanulók rövid feleletekben számolnak be a kérdések lényegéről. Összefüggő előadásban (10 perc). 1. Károly Róbert megválasztása. 2. A banderiális hadrendszer. 3. Az ősiség. 4. A szent korona tana. A tanulók folyamatos előadásban számolnak be. Új anyag (20 perc). Tárgy: Gazdasági reformok és társadalmi átalakulás az Anjouk korában. Gazdasági reformok (10 perc). 1. A gazdasági ágak meghatározása. 2. A kir. birtokok visszaszerzése, a földbirtokok eloszlása és kezelése. 3. A bányászat. 4. Az ipar, a céhek. 5. A kereskedelem, a kereskedelmi utak. 6. Adó- és pénzpolitika Társadalmi átalakulás (10 perc). 1. Az Árpádok korabeli társadalom. 2. A vármegyei rendszer és a nemesi rend végleges kialakulása. 3. A jobbágyság végleges kialakulása. 4. A városok és a városi polgárság. 5. Az igazságszolgáltatás fejlődése. 6. Az iskoláztatás, a pécsi egyetem. Az anyag feldolgozása kérdező kifejtő módszerrel történik. Összefoglalás (5 perc). Hazánk belpolitikai megerősödése az Anjouk korában. Az új anyag feldolgozását színes krétarajzok élénkítették, a megrögzítést könnyítették.”⁴¹

A világháború előestélyén a Szent Korona-eszméjébe sűrítődik a kárpát-medencei népek univerzalizmusa, amelynek képviselője a magyarság. „A 'totum corpus Sacrae Coronae,' a Szent Korona teste mindmáig az ország elidegeníthetetlen, feloszthatatlan területét és a nemzeti szuverenitás két tényezőjét, a királyt és a nemzetet egyesíti fogalmában. A magyarság sok vihart látott tombolni és elvonulni a Kárpát-Medence olykor derűsen kék ege alatt, s bizonyos az, hogy amíg egyetlenegy magyart is szemlélhet ez az ég, az egy magyarban még töretlenül fog élni a Szent Korona eszméje mint első és utolsó jogalapja a Kárpát-Medence népeinek.”⁴²

1942-ben pedig Székelyudvarhelyen a tantestület nem véletlenül vélte úgy, hogy „A tanulók gyenge előképzettsége következtében nehéz és felelősségteljes feladat hárult a tantestületre: minél rövidebb idő alatt megismertetni a tanulókkal a Magyar Szent Korona eszméjét összegező tantárgyak anyagát (magyar

41 Történelem VIII. osztály, 1936, 65–66.

42 Alaksza 1938, 18.

nyelvet, földrajzot, történelmet s a magyar dalt.) [...] A magyar nyelv- és történelem tanára június 4-ikét megelőző előadásai alkalmával megemlékezett az ifjúság előtt a magyarságot ért gyászról a trianoni ítéletről, amely Erdélyt kiszakította a Szent Korona testéből és 22 éves rabságba taszította.”⁴³

1945 után a Szent Korona-eszme szinte eltűnt az oktatás világából és az iskolai értesítőkből, évkönyvekből az általam vizsgált szövegkorpusz alapján. Ha elő is került, akkor teljesen más, szocialista kontextusban. A Szent Korona-eszme itt „béklyó és dogma” lesz a nemzet egységének manifesztuma helyett, amely az „uralkodó feudális osztályok” uralmát volt hivatott biztosítani. A Szent Korona-eszme itt a nemzeti egység szimbóluma helyett kettős törésvonallá válik, az uralkodó és az elnyomó feudális osztályok, továbbá az uralkodó és a külső, fenyegető „imperialista” hatalmak között. Az idézet azt is jól magyarázza, miért volt megjósolható, hogy a szocialista korszak tankönyveiben nem szerepel a Szent Korona-eszme. „A polgári történetírás, amely az államalapítás nagy történelmi processzióját a ’szent korona tan’ béklyóiba merevítette, s amely tan, dogma a nemesség és az uralkodó egységének szimbólumát jelentette a szűk jogok birtokosainak és bitorlóinak; a sovinszta történetírás, amely az államalapítás nagy és heroikus processzióját a talajtalan birodalmi-hódító törekvések igazolására igyekezett ferdíteni, ezzel hamisítani. És mi a történelmi tény és igazság? – annak zseniális felismerése, hogy a megkoronázott magyar király a kor ideológiájának és fegyverének teljes súlyával léphetett fel feudális ellenfeivel szemben, gátat vetve a fiatal magyar állam megsemmisítésére irányuló fegyveres támadásnak!”⁴⁴ A szocialista tankönyvek egyébiránt ezt a modellt számos más középkori témára, a hazafias történetírás számos hőszára is alkalmazták, így például Hunyadi Mátyás esetében, aki a szocialista történetírásban vált a bárókkal és főurakkal ugyan leszámoló, de mégis feudális uralkodóvá.⁴⁵

A fenti szövegek – bár kiragadott példák – mégis látható történeti ívet húznak a Szent Korona-eszme jelenlétéről a közoktatásban, az iskolák életében, és mutatják azt is, hogy egy adott időpontban, egy adott történelmi helyzetben,

43 A tanév története 1942, 12.

44 Bodó 1975, 19–20.

45 Karácsonyi 1952, 89–92.

milyen aktuális jelentéstartalommal töltődik fel a Szent Korona-tan, azaz hogyan aktualizálódik, milyen jelenbéli gondolati elemek vetülnek bele a koncepcióba a jelen igényeinek megfelelően.

Összegzés

A tanulmány bevezetőjében megfogalmazódott a kutatás kezdetének négy alaphipotézise. Az első – ami szerint 1945 előtt valamilyen módon jelen van a Szent Korona-eszme a tankönyvekben – beigazolódott, de némileg ellentmondásos módon, hiszen 1867 előtti tankönyvekben nem jelenik meg, és utána sem minden tankönyvben. Ennélfogva a második hipotézis – miszerint ezeket lehet összevetni a NAT 2020 szerinti kötetekkel – teljes mértékig igazolódott. A harmadik alaphipotézis – miszerint a korai tankönyvek is Luxemburgi Zsigmond 1401. évi bebörtönzése kapcsán írnak a Szent Korona-eszméről – nem igazolódott be, mivel az 1351 évi ősiség törvényének értelmezésekor került elő a Szent Korona-eszme az 1945 előtti történelem tankönyvekben. A negyedik hipotézis pedig teljes mértékben igazolást nyert, az iskolai értesítőkből kiragadott példák már önmagukban mutatják, hogy a köznevelésben erőteljesen jelen volt a Szent Korona-eszme, a bemutatott szövegek a tankönyvi példáknál markánsabban és bővebben értelmezik és használják a Szent Korona-tant.

Az 1945 előtti szent Korona-eszme leírásokat összevetve a 2020 utániakkal,⁴⁶ látható néhány különbség: (1) az 1945 előtti tankönyvek Nagy Lajos 1351. évi törvényeihez kapcsolódnak, nem húznak nagy történeti ívet, továbbá írnak Luxemburgi Zsigmond 1401. évi bebörtönzéséről, de annak a Szent Korona-eszmére gyakorolt hatásáról nem, (2) az 1945 előtti Szent Korona-eszme értelmezések közül több használja a középkori organikus államgyarázatot (az állam egy test, és aszerint leírható), és ennek megfelelően a Szent Korona teste kifejezést, ami nagyon autentikus és jól idézi a középkor szellemét. (3) A NAT 2020 szerinti tankönyv összemosza az országlakosok és a rendek kifeje-

46 A három NAT 2020 szerint történelem tankönyvből csak egyet idéztem, de a lényegében a másik kettő is hasonló tartalommal bír ebben az esetben.

zést („Ez nagy változást jelent, a korona most már nemcsak a királyt és a bárókat, hanem az országglakosokat, vagyis az ország rendjeit jelenti.”), amit az 1945 előtti tankönyvek élesen szétválasztanak, és az ország rendjei alatt helyesen, kizárólag a földtulajdonnal rendelkezőket értik.

A másik markáns különbség, hogy bár a Szent Korona-eszme bekerült a 2020 után készült hazai középiskolai tankönyvekbe, ez nem jelenti azt, hogy az iskolai élet szerves része lett, hiszen nem lehet tudni, pontosan mi hangzik el a történelem órákon, valamint intézményi rendezvényeken. Ezzel ellentétben az 1945 előtti iskolai értesítők élénken tanúskodnak arról – ugyan nincs benne minden tankönyvben a Szent Korona-tan –, hogy az intézmények életének, oktatási-nevelési céljainak szerves része volt ez a történelemszemlélet.

A vizsgált tankönyvi narratívákból 200 éves ívet húzva az látszik, hogy 1883-ban tűnik fel Mangold Lajosnál az első részletesebb elemzése a Szent Korona-eszmének, majd 1945 után egészen 2020-ig a Szent Korona-eszme magyarázata lényegében eltűnik a hazai történelem tankönyvekből. Helyette a szocializmus korszakában megjelenő egységes nemesség kialakulása magyarázat szerepel. Az 1351. évi törvények magyarázatát nem mellőzve, Luxemburgi Zsigmond 1401. évi bebörtönzése kapcsán hozzák be újra, külön fejezetben a Szent Korona-eszmét az új generációs történelem tankönyvek, ezzel felélesztve és bizonyos elemeiben módosítva egy 1945 előtti, a történelem tankönyvekben és iskolai értesítőkből jelen lévő patrióta fogalmat – a Szent Korona-eszmét – és annak értelmezését.

IRODALOMJEGYZÉK ÉS FORRÁSOK

- A tanév története 1942.** A tanév története. In: Nagy Géza (szerk.): *A Székelyudvarhelyi Magyar Királyi Állami Ipari Szakiskola Évkönyve az 1940–41. és 1941–42. iskolai évről.* Székelyudvarhely, 1942. 10–15.
- Alaksza 1938.** Alaksza Ambrus: A magyar középiskola szelleme. In: Kékesy Lajos (szerk.): *A Lévai M. Kir. Állami Gimnázium évkönyve az 1938–39. iskolai évről.* Léva, 1939. 7–25.
- Andor 1904.** Andor József: *Magyarország története. Középiskolák VIII. osztálya számára.* Athenaeum, Budapest, 1904.
- Angyal 1900.** Angyal Dávid: *Magyarország története. A középiskolák III. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1900.
- Balla 1981.** Balla Árpád: *Történelem és állampolgári ismeretek. Az általános iskola 6. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- Balogh 1942.** Balogh Albin: *Magyarország történelme. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest, 1942. 2. kiadás.
- Baróti–Csánki 1896.** Baróti Lajos – Csánki Dezső: *Magyarország története. Középiskolák alsó osztályai és polgári fiúiskolák számára.* Budapest, 1896. 3. kiadás.
- Batizfalvi 1863.** Batizfalvi István: *Magyarország története. Gymnasiumi kézikönyv I.* Pest, 1863.
- Bedeő 1843.** Bedeő Pál: *Magyarok története a vezérek és királyok képeivel.* Pozsony, 1843. 2. kiadás.
- Benda 1945.** Benda Kálmán: *Magyarország története az őskortól napjainkig. A polgári iskolák III–IV. és a gimnáziumok III. osztálya számára.* Szikra, Budapest, 1945.
- Bodó 1975.** Bodó László ünnepi beszéde. In: Fórizs József (szerk.): *I. István Gimnázium, Budapest. Évkönyv. 1974–75.* Budapest, 1975. 19–20.
- Budai 1811.** Budai Ézsaiás: *Magyarország históriája a mohácsi veszedelemig.* Debrecen, 1811.

- Csorba–Katona 2002.** Csorba Csaba – Katona András: *Történelem. A középiskolák 10. évfolyama számára.* Korona, Budapest, 2002.
- Csuday 1897.** Csuday Jenő: *A magyarok történelme: A középiskolák alsó osztályai és polgári iskolák számára.* Budapest, 1897. 2. kiadás.
- Dierner 1846.** Dierner Endre: *Magyarhoni történetek.* Pest, 1846. 2. kiadás.
- Domanovszky [1931.]** Domanovszky Sándor: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1931.
- Elekes–Tóth 1947.** Elekes Lajos – Tóth András: *Történelem a VII. osztály számára.* Budapest, 1947.
- Ember 1926.** Ember István: *A magyar nemzet története. A középiskolák III. osztálya számára.* Athenaeum, Budapest, 1926.
- Engel–Kristó–Kubinyi 1998.** Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526.* Osiris, Budapest, 1998.
- Eperjessy–Benczédi 1967.** Eperjessy Géza – Benczédi László: *Történelem a gimnáziumok II. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1967.
- Erdélyi 1931.** Erdélyi László: *Magyar történelem új rendszerben.* Budapest, 1931.
- Frnagl 1863.** Frankl Vilmos: *Magyarország története. Kat. gymnasiumok középosztályai számára.* Pest, 1863.
- Gaal–Helmár [1892.]** Gaal Mózes – Helmár Ágost: *Magyarország története és az osztrák-magyar monarchia politikai földrajza főbb vonásokban. Középiskolák alsó osztályai és polgári fiúiskolák számára. Térképpel és illusztrációkkal.* Pozsony–Budapest, 1892.
- Gaal [1891.]:** Gaal Mózes: *A magyar nemzet története. A világtörténelem nevezetes eseményeivel kapcsolatban. A népiskolák V. és VI. osztálya számára.* Budapest–Pozsony, [1891.]
- Győrffy 1912.** Győrffy János: *A magyar nemzet története kapcsolatban a világtörténet főbb eseményeivel. A katolikus népiskolák felső osztályai számára.* Szent-István-társulat, Budapest, 1912.
- Hamvasy 1932.** Hamvasy Izabella: *A jogi ismeretek tanításának célja és módszere a felső kereskedelmi iskolában. Előadás.* In: Sztankovits Anna (szerk.): *Szent Gellért Női Felső Kereskedelmi Iskola. értesítője az 1931/32. iskolai évről.* Budapest, 1932. 13–18.

- Horváth 1843.** Horváth Mihály: *A magyarok története*. Pápa, 1843.
- Horváth 1890.** Horváth Mihály: *A magyarok története a tanuló ifjúság számára*. Budapest, 1890. 10. kiadás.
- Horváth-Lugossy–Illik 2022.** Horváth-Lugossy Gábor – Illik Péter: „Cselt vett a forgó szerencse”: A pozsonyi csata recepciója a hazai tankönyvekben. *Történelemtanítás*. Online történelemdidaktikai folyóirat. 2022. 13-02-08.
- Illik 2019.** Illik Péter: A kora újkor az 1945 utáni hazai középiskolai történelem tankönyvekben. In: Illik Péter: *A történészcéh alkonya*. Unicus, Budapest, 2019. 175–229.
- Illik 2021.** Illik Péter: A 15 éves háború a középiskolai tankönyvekben, avagy „Kanizsa elveszett”. In: Kanász Viktor – Nagy-L. István (szerk.): *Európa elfeledett hadszíntere. A tizenöt éves háború és Magyarország (1591–1606)*. Budapest, Magyarországkutató Intézet, 2021. 245–265.
- Illik 2022.** Illik Péter: Forradalmak a szocialista középiskolai tankönyvekben. A nagy francia forradalomtól a fehérterrorig. In Nagy Dóra – Nagy-L. István (szerk.): *A Magyarországkutató Intézet évkönyve 2021*. Magyarországkutató Intézet, Budapest, 2022. 179–208.
- Illik 2024.** Illik Péter: Oda az Igazság? Hunyadi János és Mátyás emlékezete a magyar középiskolai történelem tankönyvekben. Magyarországkutató Intézet, Budapest, 2024. Megjelenés előtt.
- Iskolánk ezredévi ünnepe 1896.** Iskolánk ezredévi ünnepe. In: Vészits Lajos (szerk.): *A Szegedi Államilag Segélyezett Felső Kereskedelmi Iskola tizenegyedik évi értesítője az 1895–96. iskolai évről*. Szeged, 1896. 3–26.
- Jászai [1926.]** Jászai Rezső: *Magyarország története. A középiskolák III. osztálya számára*. Lampel, Budapest, 1926.
- Jelentés 1908.** Jelentés a Kossuth Lajos emlékalapítvány kamataira hirdetett pályázat eredményéről. In: Leffler Sámuel (szerk.): *A Nyíregyházi Államilag Segélyezett Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium negyvenötödik értesítője 1908–1909*. Nyíregyháza, 1909. 57–59.
- Karácsonyi 1950.** Karácsonyi Béla: *Magyarország története a honfoglalástól 1526-ig. I.* Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest, 1950.

- Karácsonyi 1952.** Karácsonyi Béla: *A magyar nép története. A középiskolák számára. I. rész.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1952.
- Keszler 1926.** Keszler Károly: *A magyar nemzet történelme. Az osztott elemi népiskola VI. osztálya számára.* Franklin-Társulat, Budapest, 1926.
- Király 1897.** Király Pál: *Magyarország története. A középiskolák felső osztályainak használatára.* Lampel, Budapest, 1897.
- Kiss 1882.** Kiss Áron: *Hazai történelem és alkotmánytan. Népiskolák számára.* Budapest, 1882.
- Komárik [1899.]** Komárik István: *Magyarország oknyomozó története. A középfokú iskolák VIII. osztálya részére.* Kalocsa, [1899.]
- Kosáry 1945.** Kosáry Domonkos: *Magyarország története. Az őskortól a szatmári békéig. A gimnáziumok VII., a líceumok és gazdasági középiskolák III. osztálya számára.* Szikra, Budapest 1945.
- Környei 1864.** Környei János: *Magyarország története. Különös tekintettel a műveltség kifejlésére s a népeletre a felső gymnasium és reáliskolai osztályok úgy mint magán használatra.* Lampel, Pest, 1864.
- Ladányi 1861.** Ladányi Gedeon: *A magyar nemzet történetei rövid kivonatba. Algymnasiumi kézikönyvül.* Debrecen, 1861.
- Ladányi 1899.** Ladányi Gedeon: *Magyarország vázlatos történelme. középiskolai használatra alsóbb fokon.* Debrecen, 1899.
- Madai [1926.]** Madai Pál: *Magyarország történelme. A gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára.* Franklin-Társulat, Budapest, 1926.
- Makkai 1963.** Makkai László: *Történelem az általános gimnáziumok III. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1963. 8. kiadás.
- Mangold 1883.** Mangold Lajos: *A magyarok története. A középiskolák alsó osztályai és polgári iskolák használatára.* Franklin, Budapest, 1883.
- Marczali 1904.** Marczali Henrik: *Magyarország története. Középfokú iskolák számára.* Athenaeum, Budapest, 1904.
- Marczinkó-Pálfi-Várady 1938.** Marczinkó Ferenc – Pálfi János – Várady Erzsébet: *A magyar nemzet elbeszélő története. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.

- Mayer 1882.** Mayer Miksa: *A magyarok történelme. Nép és elemi iskolai tanulók számára.* Budapest, 1882. 5. kiadás.
- Miklós 1917.** Miklós Alajos: Ünnepi beszéd. IV. Károly király és Zita királyné megkoronáztatása alkalmából. In: Timár Pál (szerk.): *A Budapesti VII. ker. István Úti M. Kir. Állami Főgimnázium értesítője az 1916–1917-ik iskolai évről.* Budapest, 1917. 9–13.
- Ney 1888.** Ney Ferenc: Beszéd melyet 1888. évi június hó 8-án a IV. kerületi fő-reáltanodában rendezett tizenegyedik koronázási emlékünnepély alkalmával mondott Ney Ferenc igazgató. In: Ney Ferenc (szerk.): *Budapest-Fővárosi IV. kerületi Községi Nyilvános Főreáliskola harmincnegyedik értesítővénye az 1887–88. tanév végén.* Budapest, 1888. 27–35.
- Novy 1925.** Novy Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1925.
- Péczy 1837.** Péczy József: *A magyarok története.* Debrecen, 1837.
- Schirckhuber 1837.** Schirckhuber Mór: *Magyarok története.* Pest, 1837.
- Sebestyén 1904.** Sebestyén Gyula: *A magyar nemzet története. Az elemi népis-kolák számára.* Franklin-Társulat, Budapest, 1904.
- Spányik 1833.** Spányik Glycerius: *Magyarország rövid históriája.* Pest, 1833.
- Szabó 1996.** Szabó Péter: *Történelem III. Középis-kolák.* Nemzetit Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- Szárny-Szabados 2020.** Szárny Miklós – Szabados György: *Történelem 9. A kö-zépis-kolák számára.* Oktatási Hivatal, Budapest, 2020.
- Szárny 2013.** Szárny Miklós: *Történelem 9.* Eszterházy Károly Főiskola, Debrecen, 2013.
- Szigethy 1900.** Szigethy Lajos: *Magyarok története I.* Singer – Wolfner, Buda-pest, 1900.
- Szondy 1941.** Szondy György: *A magyar nemzet története. Osztatlan elemi nép-iskolák V-VI. osztálya számára.* Debrecen, 1941.
- Szügyi-Greiner 1936.** Szügyi Trajtlér Géza – Greiner Gyula: *A magyar nem-zet története és alkotmánytana. az osztott és részben osztott katolikus elemi népis-kolák V-VI. osztálya számára.* Szent István-társulat, Budapest, 1936.

- Takáts 1920.** Takáts György: *A magyar nemzet története. Gimnáziumok, reáliskolák és leánygimnáziumok VIII-ik osztálya számára.* Athenaeum, Budapest, 1920. 3. kiadás.
- Török 1887.** Török István: *Magyarország történelme a középiskolák alsó osztályai és polgári iskolák számára.* Kolozsvár, 1887. 2. kiadás.
- Történelem VIII. osztály, 1936.** Történelem VIII. osztály, 1936. In. Diossi Frigyes (szerk.): *A Mátyásföldi Egyesületi Corvin Mátyás Gimnázium V. értesítője az 1936–37. évi iskolai évről.* Mátyásföld, 1937. 65–66.
- Történelem tanárok munkaközössége 1965.** *Történelem tanárok munkaközössége: történelem az általános iskolák 6. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1965. 2. kiadás.
- Ujházy 1903.** Ujházy László: *A magyar nemzet történelme. Középiskolák alsó osztályai számára I.* Szent-István-társulat, Budapest, 1903.
- Ujházy 1927.** Ujházy László: *A magyar nemzet oknyomozó történelme. Középiskolák VIII. osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest, 1927.
- Ujváry 2001.** Ujváry Pál: *A középkor története. Középiskolásoknak. A befejezetlen múlt 2.* Műszaki, Budapest, 2001.
- Varga 1897.** Varga Ottó: *A magyarok története és Magyarország a jelenben.* Franklin, Budapest, 1897. 5. kiadás.
- Varga 1946.** Varga Zoltán: *Magyarország története I. A szatmári békéig. Gimnáziumok és leánygimnáziumok VII. osztálya számára.* Országos Református Tanáregyesület, Debrecen, 1946.
- Zsigmond–Heckenast–P. Zsigmond–Ravasz 1949.** Zsigmond László – Heckenast Gusztáv – P. Zsigmond Pál – Ravasz János: *Történelem az általános iskolák VII. osztálya számára.* Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest, 1949.